بررسی تحلیلی جامعه شناختی دیوارنگاری شهری با رویکرد گرافیک محیطی
(مطالعه موردی شهرستان ساری از ۹۰ تا ۹۵) *

** شهره بی‌تاج *** سید نظام‌الدین امامیفر (نویسنده مسئول)

** کارشناس‌ارشد ارتباط‌تصویری، دانشگاه کمال‌الملک نوشهر، مازندارن، ایران
Bitagshohreh@gmail.com
*** (نویسنده مسئول) استادیار دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، شهر تهران، ایران
Emamifar@shahed.ac.ir

چکیده

هدف از این پژوهش تبیین تعامل و رابطه موثر برای حضور انسان در جامعه خلاق و پویا به کمک زبان تصویری و مردمی به نام دیوارنگاری شهری است. که این موضوع زمینه ساز معنادار ساختن و مسئله مند کردن زندگی و هویت بخشیدن به مکانی که به آن تعلق خاطر داریم، آنچه ضرورت این تحقیق را میسر می کند بهره گیری از عنصریست (دیوارنگاری) که به سهولت تمامی مردم شهر بی واسطه همه روزه با آن در ارتباطند و نکته ای که رابطه جامعه شناسی و گرافیک محیطی را تداوم می بخشد با توجه به تفاوت های ظاهری، وجه تشابهی که هر دو جنبش برای تشریح فرایند شکل گیری معنا و جایگاه آثار هنری خود به مخاطبان به بستری چون محیط نیازمندند تا بتوانند پیام اثر خلق شده را به سادگی تفهیم کرده و به مردم انتقال دهند و زمانی این رسالت را به سرانجام می رسانند که ابژه طوری در کار قرار گیرد که فضای اطراف را هم احاطه کند و جزئی از محیط قلمداد شود نه جدا از آن، حال این فرضیه شکل می گیرد که دیوارنگاری شهری به عنوان یک عنصر پیام رسان در راستای جامعه شناسی (علم) و گرافیک محیطی (عمل) هدایت شود می تواند در ارتقاء سطح کیفی فرهنگ جامعه برای حفظ هویت تاریخی شهر موثر واقع شود. روش انجام این تحقیق ماهیت توصیفی – تحلیلی بوده است و شیوه گردآوری اطلاعات (کتابخانه ای و میدانی) صورت گرفته است. روش تجزیه و تحلیل نیز کیفی بوده است و نتایج بدست آمده حاکی از عدم آگاهی و فرهنگ سازی نسبت به جامعه که یکی از بزرگترین معضل دنیای مکانیزه امروز ماست، که همچنان برای بسیاری از مردم رابطه تعاملی جامعه شناسی و هنر گرافیک ناشناخته باقی مانده است و در حالیکه با تاکید بر علم جامعه شناسی می توان به شناخت محتوای اثر هنری و جوهر اجتماعی آن می پرداخت و با انتقال پیام تصویری از دل دیوارهای شهر نوعی روحیه اجتماعی برای حضور فعال مردم به مشارکت در سلامت روانی جامعه را طلب کرد.

کلید واژه :

دیوارنگاری، گرافیک محیطی، جامعه شناسی، فضای شهری، هویت شهری

این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته ارتباط تصویری نگارنده اول با عنوان: «بررسی تصویر دیوارنگاری شهری با رویکرد گرافیک محیطی (مطالعه موردی شهرستان ساری از ۹۰ تا ۹۵)» که به راهنمایی نگارنده دوم، در دانشگاه کمال‌الملک نوشهر به انجام رسیده است.

مقدمه

دیوارنگاری شهری به عنوان هنر تعاملی همگام با تمدن بشری استقرار داشته و سهم عظیمی در بالا بردن سطح کیفی فرهنگ عمومی و هویت اجتماعی انسان ها دارد، و قادر است در بازخوانی المان شهری، هویتی و ماهیت و رویدادهای تاریخی تاکید داشته و به عنوان زیباسازی شهری به حقیقتی انکارناپذیر برای پاسخگویی به نیازهای روحی و روانی شهروندان مبدل گردد. هنری که اگر آگاهانه با آن مواجه شویم و بر اساس اصول و عقاید خود جهت گیرد می تواند علاوه بر بازسازی چهره نازیبای شهر در تحول اقتصادی، گردشگری، فرهنگی هر شهر سهیم باشد چرا که این هنر برای رسیدن به هدفش که فراتر از تزئینات ظاهری است نیاز به تخصص چندین مهارت و دانش را در کنار هم می طلبد، و هماهنگی بین هنرمندان، معماران و علم جامعه شناسان می تواند منجر به خلق اثری جاودانه شود و این در حالیست که هنرمند و جامعه شناس هر دو یک رسالت را بر دوش می کشند هنرمند از طریق گرافیک محیطی می کوشد میان عناصر هنری و بستر ارائه شده هماهنگی لازم را بوجود آورد و جامعه شناس تلاش می کند که نوعی چشم انداز و واقع بینی برای توجیح معنای اثر هنری که تنها در خور اثر هنری نمی باشد بلکه به محیط و پس زمینه ارائه شده نیز بستگی ارد و این ارتباط دوجانبه در فهم و درک مخاطب نسبت به مناسبات و تعاملات اجتماعی بی تاثیر نیست.

در این پژوهش به سئوال زیر پاسخ داده می شود: دیوارنگاری شهری در شهرستان ساری بین سال ۹۰ تا ۹۵ از لحاظ جامعه شناسی، گرافیک محیطی و هویت شهری دارای چه ویژگی هستند؟ فرضیه پژوهش، عناصر تصویری غالب در دیوارنگاری شهری در بین سال ۹۰ تا ۹۵ به رابطه تعاملی گرافیک و دیوارنگاری با تحلیل جامعه شناسی نسبت به هویت تاریخی شهر توجه نداشته است.

پیشینه تحقیق:

کارکردهای اجتماعی دیوارنگاری شهری و پژوهش های جامعه شناسانه با رویکردی چون گرافیک محیطی و فضای مرتبط با کار در زمینه این هنر مردمی در مقایسه با تحلیل تاریخی و فرهنگی کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

در زمینه دیوارنگاری شهری در ایران می توان با صراحت عنوان کرد تاکنون بررسی جامعه شناسانه کامل در مورد این هنر با رویکرد گرافیک محیطی (دوسویه) با دو دیدگاه علم (جامعه شناسی) و هنر (گرافیک محیطی) صورت نگرفته به برخی از آثار مربوط به پیشینه دیوارنگاری به شرح زیر اشاره می شود:

دکتر بهنام زنگی در کتاب کارکردهای رسانه ای و ارتباط دیوارنگاری معاصر ایران (۱۳۹٤) به بررسی کارکردهای رسانه ای (۱۳۹۵) و ارتباط دیوارنگاری ها در عصر معاصر پرداخته است. همچنین وی در کتاب جامعه شناسی دیوارنگاری معاصر ایران (۱۳۹۵) جنبه ها و کارکردهای دیوارنگاری در دوره های مختلف تار یخی قبل انقلاب و بعد از انقلاب تحلیل و تفسیر کرده است.

کفشچیان مقدم، (۱۳۸۵) مقاله بررسی ویژگی های نقاشی دیواری

کفشچیان مقدم، اصغر (۱۳۹۳) مجموعه مقالات دیوارنگاری شهری، گردآوری شـده در ایـن کتـاب مطـابق بـا موضوع می توان مقالاتی همچون بررسی و تحلیل نقاشی دیواری از دکتر ایرج اسـکندری، مقالـه جسـتاری در نقاشی و تأثیر آن در شهرسازی، گرافیک محیطی و تصویر جامعه از امیـر عبدالحسـینی، مقالـه آسـیب شناسـی دیوارنگاری های شهری تهران در تعامل با فضای تصویری تاکید نمود.

رجبی، یوسف به راهنمایی استاد امامی فر، سید نظام الدین، بررسـی تـاثیر دیوارنگـاری بـر مخاطـب از منظـر گرافیک محیطی با تاکید بر سومین دو سالانه دیوارنگاری هایی که همگـام بـا تمـدن بشـری سـهم بزرگـی در فرهنگ عمومی جامعه داشته، بررسی کرده است.

موسوی عراقی، مریم به بررسی نقش گرافیک محیطی در چشم انداز شهری (مطالعه موردی حـد فاصـل میـان آزادگان و چهار راه طالقانی) که در حیطه گرافیک محیطی اغتاشاش و ناهمگونی بصری و بی توجهی به ارزش های تاریخی کالبدی و هویتی پرداخته است.

دکتر احمدی، فرشته، مهندس فروزانی، تحلیل فضای شهری با رویکرد گرافیک محیطی (مطالعه موردی مجلـه چوخاب) امروزه به سبب عوض شدن چهره ی شهرها و کیفیت زندگی ساکنان آن هـا، گرافیـک محیطـی بـه صورت یک نیاز ضروری در آمده است، نیازی که نقش در کارا بودن فضای شهری قابل انکار نیست.

روش تحقیق :

که اولین متغیر در این پژوهش به عنوان متغیر علی عبارت است از جامعه و بستر ارائه شده آثار دیواری که بـه فراخور شرایط وکارکردهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی ، اعتقادی دسته بندی می شود که مضـامین و محتـوای کاربرد و هویت تاریخی شهر در متغیر نخست تحلیل می شود، دومین متغیر در این پژوهش توصیفی و روایـی است (دیوارنگاری) که با توجه به مضمون، فرم، محتوا در نهایت در نقش پیام رسانی به جامعه تاثیر گذار مـی باشد. سومین متغیر این پژوهش رویکرد جامعی چون گرافیک محیطی است که به لحاظ کارکرد همسو با متغیر اول در انتقال مفاهیم به زبانی ساده و متناسب با دوره اجتماعی و پرهیز از آلودگی بصری فعالیت می کند.

این پژوهش از نوع کیفی و روش تحقیق به صورت توصیفی – تحیلی بوده است. شـیوه گـردآوری اطلاعـات بصورت ترکیبی میدانی و کتابخانه ای و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز کیفی بوده است.

جامعه شناسی (هنر)

جامعه شناسی شاخه های مختلفی دارد. هر کدام گوشه ای از زندگی آدمی را در کانون توجـه خـود قـرار مـی دهد این دانش با طرح پرسشهای انتقادی برای ما اطلاع و آگاهی رهایی بخش و مفید تولید مـی کنـد، دانشـی است که رسالت آن شناخت انسان و جامعه است. گسترش و توسعه جامعه شناسی باعث شده کـه در دو قـرن گذشته با تراکم و انباشت مطالعات، شاخه های گوناگون این علم ایجادشـود. جامعـه شناسـی هنـر پـاره ای از جامعه شناسی فرهنگ است (جزوه درسی) و هنگامیکه از یگانگی آفرینش هنری سخن می گـوییم منظـور مـا کار هنری به همان نحوی است که در شبکه پیچیده ر وابط انسانی و گروه های اجتماعی متفـق یـا متضـاد، در سطح بسیاری «رویاهای» تجربه هر روزه به اجرا درمیاد.(دو وینیو.۱۳۹۵)

سیر تحول تاریخی دیوار نگاری

دیوارنگاری ایران به عنوان یکی از تجلی های فرهنگ و هنر این سرزمین با بیشینه ای طولانی و چندین هزار ساله دارد که در طول تاریخ، افت و خیزهای بسیاری داشته است اما همواره یکی از جلوه های فرهنگ و هنر و روح پاک و اصیل ایرانی به شمار آمده است (آیت الله زاده، ۱۳۸۵: ۱۲) قدیمی ترین آثار نقاشی یافت شده در ایران مربوط به دوران نوسنگی یعنی حدود هشت هزار سال قبل از میلاد بوده که بر صخره های غار دوشه و در دره میرملاس منطقه کوهدشت لرستان ترسیم شده اند.

با کشفیاتی که باستان شناسان در منطقه لرستان (غرب ایران) صورت پذیرفته، بر ما معلوم شده که فرهنگی متعلق به دوره نوسنگی در این منطقه وجود داشته است. آثار به دست آمده نشانگر نوعی زندگی غارنشینی است که شباهت زیادی با نوع زندگی مردم غارنشین اروپایی دارد (اسکندری، ۱۳۷۷: ۷۸)

از جمله مهم ترین مناطقی که آثاری از غارنگاره ها را در خود جای داده، بخش کوهدشت در لرستان است.

بیشترین نقوش به کار رفته در این منطقه، صفحه هایی از شکارگاه و یا رزم گاه با رنگ های قرمز و سیاه می باشد از نمونه های دیگر سنگ نگاره های پیش از تاریخ می توان به غار چشمه سهراب در کرمانشاه سنگ نگاره هایی در کویر و نقش های (لاخ مزار) در خراسان اشاره کرد. (شریفزاده، ۱۳۸۲: ۲۰۰-۱۰۰)

خط پارس فلات وسیعی است در مشرق بین النهرین که از هر سو با رشته کوه هایی رفیع محصور شد است و نام خود را از مردمی می گیرد که در سال ۵۳۹ ق.م بابل را اشغال کرده و وراث امپراطوری آشور شدند. امروزه این کشور ایران خوانده می شود. ایران باستان، مبتکر نوعی طراحی با عنوان شیوه نقوش جانوری بوده است و چنان که از اصطلاح فوق استنباط می شود، خاصیت اصلی این شیوه، به کار بردن هیکل و اجزای بدن جانوران به منظور ایجاد نقش و نگاری تزئینی، آن هم به روش تخیلی و انتزاعی است ما می توانیم نخستین نیاکان این نقوش جانوری را در روی سفالکاریهای قبل از تاریخ مکشوف در مغرب ایران مشاهده کنیم، مانند جام خوش نقش، که به سطح آن هیکل بز کوهی و شاخ هایش به صورت ساده شده چند منحنی خوامنده تجرید یافته است. (تصویر ۲ -۱۲)

دیوارنگاری شهری

در آثار دیوارنگاری، برخورداری از زمان تصویر موجب آن شده است پیام مرزها و محدودیت های زبان کلامی را درنوردد و به زبانی فراتر از قراردادهای کلامی دست یابد به همین علت است که اثر تصویری برای هر مخاطبی در هر جای جهان و یا هر سلایقه ای قابل درک و تغییر است. استعداد تغییر پذیری اثر تصویری نیز بخشی از قابلیتا ها و ویژگی های ممتاز آن به حساب می آید، چرا که مخاطب از این طریق می تواند در فرایند دریافت و درک پیام نقشی فعال و مبتنی بر ادراک ذاتی خود داشته باشد. به همین علت عنصر پیام در این آثار جنبه فراگیرتری دارد و محدود به افراد یا اقشار خاصی از جامعه نیست و به موازات گستردگی و وسعت جامعه مخاطبان آن، نقش و تأثیر سن در انتقال بازتاب ها و واکنش پیرامونی پر رنگ تر می شود

در یک تقسیم بندی کلی این پیام ها در انتقال مخاطب در گروهای مختلف قرار می گیرد (زنگی، ۱۳۹۵: ۱۷۸) پیام سیاسی به مخاطب – پیام فرهنگی به مخاطب – پیام تجاری به مخاطب – پیام مذهبی به مخاطب – پیام تزئینی به مخاطب

گرافیک محیطی

گرافیک محیطی، علمی است که در آن چگونگی استفاده از فرم ها، رنگ ها، نقش ها و تصویر گوناگون به روش ماهرانه، اصولی و برنامه ریزی شده در جهت بهتر و ساده تر شدن روابط، اطلاع رسانی و جهت یابی و همچنین ساختن زیباهای محیط عمومی، مطرح شده و مورد بررسی قرار می گیرد. بر اساس این دامنه علمی گرافیک محیطی بسیار گسترده است (اسدالهی، ۱۳۸۹: ۷۰) از مهم ترین اهداف کلی طراحی گرافیک محیطی می توان به مورد نظیر تسهیل در امر ارتباط، ادراک محیط و ایجاد هویت بصری اشاره کرد. با این همه اهداف تفصیلی نیز وجود دارند که در درون هنر یک از آثار گرافیک محیطی بایستی به بررسی آن ها پرداخت. (حق شناس، ۱۳۹۰: ۸۵)

گرافیک محیطی و تاثیر آن بر جامعه

زمانی که یک ساختار گرافیکی در ارتباط مستقیم با اقشار مختلف یک جامعه شهری بود و هدف ان ایجاد یک فضای زندگی مساعد و دلپذیر و هماهنگ ساختن با سن و فرهنگ و خلق و خوی افراد آن جامعه باشد از آن به عنوان گرافیک محیطی یاد می شود. بدیهی است در صورتی که تدابیر مقتضی از طرف اداره کنندگان در زمینه های مختلف در طراحی مناسب و اصولی عناصر تشکیل دهنده گرافیک محیطی صورت نگیرد محیط زیست و زندگی شهروندان به صورت مکانی غیرقابل تحمل و متشنج درخواهد آمد چرا که با ایجاد مجموعه ای متناسب از نظر شغل و رنگ می توان موجبات امیدواری و کشش افراد جامعه را برای زندگانی فراهم ساخت و اسباب شور و شوق عمومی را فراهم نمود و روح تازه به اجتماع داد .

رنگ در گرافیک محیطی اثر بسزایی دارد زیرا باعث ایجاد نما می شود. مثلا با دیدن اتوبوس قرمز دو طبقه یاد لندن می افتیم و در چنین شهری یا شهرهای شمالی خود، فضای سبز زیادی دارند باید از رنگ سبز استفاده کرد و رنگ مکمل آن تحریک بر انگیز است. برای عده ای که در محیط گرمسیری زندگی می کند نباید رنگ گرم بکار رود بلکه بهتر است از رنگهای سرد استفاده کرد همان طور که گنبدهای فیروزه ای و آبی در بافت های قدیمی کویری بسیار دلنشین است. (جزوه درسی)

هدف از گرافیک محیطی

– مردم را به ساده ترین شکل راهنمایی می کند

۲– زیباسازی از طریق بکارگیری اصول فرم، طرح و هماهنگی آنها با یکدیگر و محیط پیرامون خود انجام می گیرد

۳– افزایش سطح فرهنگ جامعه در قالب اهداف تبلیغاتی فرهنگی و تجاری از طریق دیوار آگهی، بندها و غیره طراحی محیطی می کوشد تا بین طرح هایی که ارائه می دهد و هر آنچه پیش از در محیط وجود دارد هماهنگی ایجاد کند.

عوامل محیطی چون جغرافیای محیط و آب و هوا، نور خورشید، میزان بارندگی، نوسان حرارتی، پوشش گیاهی و .. بعنوان بخش های طبیعی و زیست محیطی و مجموعه عواملی چون نوع معماری و مواد و مصالح فضاهای آمد و شد میزان تردد و ... بعنوان بخش های ساخته شده ناشی از حضور انسان عواملی است که طراح در جریان کار خود باید آنها را بشناسد و مرود توجه قرار دهد.

امروزه گرافیک به عنوان یکی از مهم ترین عوامل تبلیغ، پیام رسانی و نشر دانش سیاسی، اجتماعی و فرهنگی می باشد و در جوامع پیشرفته از مهم ترین ارکان تشکیل دهنده یک زندگی اجتماعی است (جزوه درسی)

فرآیند ارتباط جامعه شناسی و دیوارنگاری شهری و گرافیک محیطی

هنرمندان و نقاشان این جریان، با توسعه آثارشان به دیوارهای شهر توانستند چهره شهر را بصورت جدی از مضامین و پیام هایشان متأثر سازند، تا جائیکه ارزیابی متولیان و دست اندر کاران و موضع گیری منتقدان، کارشناسان و هنرمندان نسبت به جریان جدید قبل از اینکه نقد زیباشناسانه نسبت به آثار این جریان هنری باشد، نگاهی کاربردی و جامعه شناسانه به زیباسازی شهر و کیفیت ارتباط آثار با مخاطب خاص و عام بود. (کفشچیان مقدم، ۵۸۳۱: ۵۲) از شیوه های بررسی هنر در جامعه، نگاه زیبایی شناختی در یک بستر اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و ... شکل می گیرد. فرم و محتوای آثار هنری

(دیوارنگاری شهری) دستخوش تغییرات و دگرگونی های زندگی شهری امروز می باشند، مقوله هنر و جامعه بسیار به هم آمیخته است، طوریکه بدون درنظر گرفتن جامعه (محیط) می توان به درک و فهم درستی از هنر دست یافت یا پیامش را انتقال داد. در زندگی پردغدغه شهری امروز علم جامعه شناسی به همراهی گرافیک محیطی با واسطه قرار دادن تصاویر بر دل دیوارهای شهر، هدف و پیام خود را مستقیم به مردم ارائه می دهند و این سه عنصر خواستار برقراری نظم، آرامش بصری، زیبایی تلطیف روانی شهروندان و فرار از کشمکش ها و نابه هنجاری ها در زندگی ماشینی امروز هستند، که وقتی در یک مسیر با یک هدف نظریه تئوری(جامعه شناسی) و اجرای قوی هماهنگ با محیط (گرافیک محیطی) و رسانه ای پویا و مردمی (دیوارنگاری شهری) می توانند رسالت خویش را به خوبی تکامل بخشند و سهم عظیمی در بالا بردن کیفیت فرهنگ زندگی امروز و هویت تاریخی شهر داشته باشند.

فرآیند دیوارنگاری شهری از منظر جامعه شناسی در هویت بخشیدن به محیط

بدیهی است طراحی شهری با دغدغه ارتقای کیفیت محیط نمی تواند نسبت به این مسئله بی تفاوت باشد چرا از یک سو اگر این دیوارنگاری ها بدون هماهنگی با معنای محیط صورت گیرد شخصیت فضا را مختل می کنند و از سویی دیگر چنانچه این دیوارنگاری ها در هماهنگی با سایر اجزاء و شخصیت فضا انجام شوند می توانند مانند یک حلقه از زنجیره هدف نهایی طراحی فضا را محقق سازند. (زنگی، ۱۳۹۵: ۱٦۹) همواره این خطر وجود دارد که نقاش چنان شیفته اثر خود شود که ناگهان به خودبینی افراطی دچار شده و طرح خود را فارغ و متنوع از بقیه عناصر فضا و حتی مهم تر از آن، متفرغ از کلیت موردنظر برای فضا بیندازد این اتفاق نه فقط برای نقاش و مجسمه ساز بلکه برای اکثر معماران نیز رخ می دهد (پاکزاد، ۱۳۹۳: ۳۳) رابطه هنرهای شهری و طراحی شهری می تواند تنگاتنگ و بسیار موثر باشد. هر فضای شهری به آثار هنری مربوط به خود نیازمند است. در صورتی که این المان ها با مشاورت طراح شهری تهیه، مکان یابی و نصب میشود تاثیر آنها به محیط و شهروندان بیشتر و بهتر خواهد بود. (پورجعفر، ۱۳۹۲: ۳۲) واضح است که نقاشی را طراح شهری می کشد

طراح بر اساس یک سفارش و با انگیزه ای خاص می کشد و کسی هم آن را اجرا می کند. اما زمانی که به انتخاب محل اجرای اثر می رسید، وارد محدوده فضای شهری می شوید. او تعیین می کند که آیا این تصویر خاص با قرار گرفتن در یک مکان خاص کل کاراکتر آن محیط را خدشه دار می کند و یا نه و یا پیامی قرار است برساند از این طریق تقویت می شود. (پاکزاد، ۱۳۹۰، ۷۹) و اینجاست که اگر طراح شهری از علم جامعه شناسی نیز برخوردار باشد می تواند پیام اثر را بهتر به محیط عرضه کند یا اینکه به دلیل عدم آگاهی نسبت به جامعه پیام کلی محیط را نیز مختل کند.

دیوار بخش تفکیک ناپذیر یک اثر، دیوارنگاری به حساب می آید و بر کیفیت و چگونگی ارایه و ابزار پیام و معنای آن موثر است. نقش برجسته و نقاشی دیواری از نظر ایجاد تاثیرات قدرتمند بصری و آفرینش زیبایی و با معماری، هماهنگی فرم و حرکت نقش ارزشمندی در آثار معماری مدرن دارند. (عربشاهی، ۱۳۷۹: ۱٤۱) بی درنگ نمی توان ارتباط میان این سه عنصر را نادیده گرفت، برخی از آنها برای تکمیل یکدیگر لازم و ملزومند و برخی طرح ها با وجود رنگ و لعاب فراوان به دلیل عدم هماهنگی با محیط نتوانستند آن چنان که باید بر ذهن و باور مخاطب تاثیرگذار باشند. باید یک هماهنگی و تعامل هدفمند در سطح شهر رایج شود که علاوه بر زیبایی بصری در انتقال مفاهیم و پیام موفق باشد. تعامل به معنای برهم کنش و اثر متقابل یکی از مفاهیمی بود که بسیار پیش تر از شکل گیری هنر رسانه ای جدید به خصوص در مورد مجموعه ی هنرهای نمایشی مطرح شد (انصاری، ۱۳۸۹: ٤٤)

رابطه دیوارنگاری و معماری از گذشته دیرباز مرسوم بوده است. با ورود دین اسلام و پایان حکومت ساسانی به دلایل عقیدتی مذهبی نقاشی در این دوره مورد بی توجهی قرار گرفت. به همین دلیل تصاویر قابل استنادی در دست نداریم در دوره صفویه نقاشی بیشتر به صورت تصویر سازی پدیدار شد بعد از این دوران نمونه های نادری از دیوارنگاری تنها بر دیواره کاخ ها به منزله تزئینات بنا موجود است (جلالی فر، ۱۳۸۹: ۱٤)

تزئینات بنای معماری و دیوارنگاری یکی کاخ ارسلان سلجوقی است و دیگری برج های دوگانه هرقان (کمالی، ۱۳۸۵: ۱۱۵) در دوره صفویه در پی تماس های مکرر ایرانیان و اوپاییان ، ابداعاتی بروز کرد و موجب تحول در هنرهای تجسمی ادوار پس از خود شد دوره صفویه در تاریخ دیوارنگاری ایران اهمیتی درخور دارد (اژند، ۳۷۸، ۲٦۹)

نقاشی و معماری در عهد زندیه که خود ادامه دهنده سنت فرنگی سازی صفویه بوده با مختصری تغییر به دوره قاجار انتقال یافت می توان گفت مکتب موسوم به قاجاری در واقع از عهد کریم خان زند آغاز شد (پاکباز، ۱۵۰: ۱۳۸۵) برای محققان دوره قاجار به سرزمین نقاشی ها نامیده اند، چرا که در این دوره، نقاشی های دیواری و تابلوها در تمام کشور پراکنده بود (علی آبادی، صادقی، ۱۳۸۹: ۱۹)

و در دوره پهلوی کسانی که تحت تاثیر هنرهای اسلامی ایرانی از یک سو و پیروی و تکنیک اصل کلاسیک و یا مدرن غرب از سوی دیگر بدست تلفیق و نوآوری زده اند (کاشفی، ۱۳٦۵: ٦٦) اما در دوران انقلاب نقاشی دیواری با ابعاد بسیار بزرگ از جنگ و قهرمانان بوجود آمده اند. اما این صورت های خیلی مشخص و با هویت معلوم در سطح بسیار بزرگ سبب می شود آن هایی که جنگ را ندیده و لمس نکرده اند در بین این تصاویر زندگی کنند (آغداشلو، ۱۳۷۸: ٤) یکی رویکرد تزئینی و منظره نگاری در دیواره نگاری های شهر تحت نظارت بنیاد شهید و امور ایثارگران البته دیوار نوشته ها نیز در این دوران بخش وسیعی از دیوارهای عمومی را به شهود اختصاص داده اند (کفشچیان مقدم، ۱۳۸۹: ٦٤)

فرایند دیوارنگاری شهری از منظر جامعه شناسی در زیباسازی به محیط

«زیباسازی» به فراخور تعاریف متعددی با رویکردهای فلسفی، هنری، مذهبی، جامعه شناختی، مردم شناسی، که از مفهوم زیبایی وجود دارد و تأمین آرامش در زندگی پر دغدغه شهری از مسائل مهم زندگی در جوامع معاصر است ه دانش هایی نظیر روانشناسی، جامعه شناسی، فرهنگ شناسی، شهرسازی و رسانه بدنبال تحقق آن هستند. در این میان نقش مقوله هنر، با توجه به ظرافت و زیبایی، در رفع این نابسامانی ها قابل توجه و تأمل است (عبدالحسنی، ۱۳۸۵: ٦۸) یک محیط و جامعه با کیفیت بالا نیاز است که زیبایی محیط شهری نیز در این چهار کیفیت قرار دارد.

دسترسی به ارتباطات (راحتی برای استفاده، آسانی برای رسیدن و حرکت در آن)

فعالیت ها (فراهم کردن دلیلی بر حضور در آن، حیاتی، واحد و یکتا)

راحت و تصویر ذهنی (امن و پاکیزه، سبز و جذاب و زیبا)

معاشرت پذیر، پرورش روابط همسایگی، دوستی، روابط متقابل، تنوع و ... (رسولی، رحیم دخت) خرم، ۱۳۸۸: ۷۰-۷۱)

یکی از نکات مهم طراحی شهری و زیباسازی در جامعه استفاده از رنگ است، رنگی که از فیلتر نگاه رنگ شناسانه یک هنرمند و استدلال و منطق جامعه شناس عبورکرده و این عنصربه علت بار حسی غنی، تأثیر سریع و بی واسطه دارد. رنگ مخزن نیرویی هستند که طبیعت را می سازد و این نیروها در انسان موجب فعالیت های مختلف و برهم خوردن تعادل این نیروها موجب اشکالات روانی می شود که می توان با رنگ های مختلف دوباره آن ها را برقرار کرد (آیت الهی، ۱۳۸۸) وقتی از تاثیرات جانبی امکانات شهرسازی و

شهری در محیط زندگی غافل شویم، هرج و مرج، بی قانونی و ناآرامی بیشتر می شوند. بهترین دستور کار، انطباق و نزدیکی با الگوی طبیعی ، موقعیت جغرافیایی و آب و هوایی است.
(بیجاری، کبیر، ۱۳۸۷: ۵۱)

جدول آثار بخشی از دیوارنگاری ها در سال های اخیر شهر ستان ساری

نگارنده در این پژوهش به بررسی ۱۰ اثر از دیوارنگاری شهر که بر روی دیوارهای این شهر نقش بسته اند به طور تصادفی انتخاب کرده و از منظر جامعه شناختی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است (جدول ۱) در این جستار به اهمیت گرافیک محیطی در هدفمند کردن و هویت بخشیدن به اصالت دیوارهای شهر که در ابتدای پژوهش آمده پرداخت و آثار را از دیدگاه این مباحث گذرانده است می توان به این نتیجه رسید که فرآیند تولید فرم، محتوا و معنا و مفهوم از طریق علم گرافیک و نگاه جامعه شناسانه در محیط شهری امروز تاثیر گذار بوده و از نام این فرآیند به عنوان شناسنامه یک شهر نام برد.

نام هنرمند	نشانی	تکنیک	سبک	مضامین	نشانه های نمادین		هویتی شهری و تاریخی	گرافیک محیطی	تصویر
					عناصر تصویر	عناصر بصری			
آزمند	خیابان فرهنگ	نقاشی	واقع‌گرا	اجتماعی و تاریخی	کوه دماوند آسمان آبی گلهای شقایق نوشته فارسی و انگلیسی	آبی و رنگ سفید، قرمز و سبز و سایه سیاه	این اثر به عنوان سمبل کوه دماوند در قالب تمبر هویت تاریخی را داراست.	با گرافیک محیطی ارتباط ندارد	
مسیب زارع	بلوار داراب، ابتدای پیوندی	نقاشی اکرلیک	انتزاعی	هنری (نقاشی)	نیم دایره گل های نیلوفر و انسان	رنگ آبی سفید صورتی سبز تیره و روشن قرمز	ارتباطی به هویت تاریخی شهر ندارد	با گرافیک محیطی ارتباط ندارد	
هوشمند	خ فرهنگ	نقاشی اکرلیک	انتزاعی کاریکاتور	اجتماعی	انسان قایق کارخانه‌ها برج میلاد	آبی بنفش زرد خاکستری سفید و قرمز	این اثر رابطه‌ای هویت تاریخی شهر برقرار نکرده	تصویر از لحاظ گرافیک محیطی موفق عمل نکرده	
ربیع پور	-	نقاشی	واقع گرا	هنری	تنه درخت و نهال برگهایی واقعی	رنگ سفید قهوه ای و سبز	هویت شهری و تاریخی ندارد	با گرافیک محیطی ارتباط خوبی پیدا کرده است	
-	خ ورزش	نقاشی	واقع گرا	سنتی و تاریخی	پنجره نرده های سنتی، قالیچه، چشم انداز گلدان شمعدانی	رنگ اکر آبی، سبز قرمز، زرشکی	هویت شهری و تاریخی دارد	با گرافیک محیطی ارتباط برقرار کرده است	
نوریان	مهدی آباد	نقاشی	واقع‌گرا	تلفیق سنت و مدرن	سقف شیروانی پنجره و آجر ها، گله‌ای قرمز، سفال‌های مخروطی شکل	رنگهای فیروزه‌ای لاجوردی قرمز نارنجی سبز	هویت تاریخی و شهری را چندان به همراه ندارد	با گرافیک محیطی ارتباط برقرار کرده است	

امین سلیمانی	خیابان فرهنگ	نقاشی و چاپ	تلفیق واقعیت و انتزاعی	تاریخی و اجتماعی	تانسان، درخت سرو و نوشته فارسی گل های تزئینی	رنگ سیاه و سفید، اکر قهوه ای نارنجی، سبز	تصویر هویت تاریخی را به خوبی نمایان کرده است	با گرافیک محیطی ارتباط نبرقرار کرده است	
نوریان	خیابان امیر مازندرانی	نقاشی	واقع گرا	نقاشی (هنری)	پنره سنتی سقف سفالی درخت دو سانتی دیوار مشبک چوبی	رنگ آبی کرم و قهوه ای سبز و نارنجی قرمز و بنفش و سیاه	مسجد جامع ساری هویت تاریخی شهری را داراست	این اثر با گرافیک محیطی ارتباط برقرار کرده است	
یاسر یعقوب زاده	ساری خیابان رکابی دیوار غربی صدا و سیما	نقاشی	انتزاعی	اجتماعی	چتر انسان صندلی اسمان چمن	مجموعه رنگ های شاد زرد نارنجی خاکستری ابی تیره سبز تیره	این اثر هویت تاریخی شهر را نشان نمی دهد	این اثر با گرافیک محیطی شهر ارتبات ندارد	
صادق گنجوی	خیابان قارن	نقاشی	مینیاتور	هنری و تاریخی	زمینه سبز پرنده بالهای گشوده	رنگ سبز متمایل به فیروزه ای سفید و نارنجی با سایه سیاه	از لحاظ قدمت نقاشی هویت تاریخی داشته است	اثر با گرافیک محیطی ارتباط برقرار نکرده	

جدول شماره یک تصاویر دیوار نگاری شهری با رویکرد جامعه شناسی

نتیجه گیری :

در حالیکه محتوا و ماهیت هر محله می توان با همین دیوارنگاری ها به ظاهر ساده دارای شخصیت مستقل و هویت مند شوند، نباید از یاد برد که هدف دیوارنگاری در دوره های مختلف تاریخی خلق زیبایی نبوده و هدفی فراتر از تزئینات وجود داشته و متأسفانه در بسیاری از مواقع فرم جای محتوا را گرفته است و زمانیکه دیوارنگاری مهم ترین هدفش کنترل ناهنجاری ها، از هم گسیختگی ها و آشفتگی های بصری بوده خود در منجلاب آلودگی بصری فرو رفته است. مخاطبین که اکثرا رهگذران در حال حرکتند قادر به درک درست و منطقی از آن می شوند و شاید هرگز به ذهنشان خطور نکند که رنگ و لعاب این دیواره ها حامل پیامی هستند به جامعه، گاهی محتوا غنی در کنار اجرای ضعیف و یا گاهی به دلیل حضور در مسیرهای نادرست و عدم هماهنگی با محیط نقش پیام رسانی خود را از دست داده و نهایتاً منجر به خستگی و دلزدگی مخاطب شده است و اینجاست که فقدان و خلاء پژوهش های کافی در این زمینه مشهود است. باید به نحو شایسته تری از متخصصین و هنرمندان در این حوزه استفاده کرد. از طریق دیوارنگاری و گاه تلفیق آن با رهنمودهای جامعه شناسی به خوبی می توان سبب احیا و تنوع بخشیدن فضای شهری شد که موجب آرام سازی و زیبایی بصری

بیشتر شود و رسیدن به این کمال مطلوب در زندگی بر دغدغه و ازدحام شهری ممکن نیست مگر اینکه روند کار در مسیر درستش هدایت شود که عمق رابطه تنگاتنگ گرافیک محیطی و دیوارنگاری شهری و جامعه شناختی پی می بریم، تصاویر بر روی دیوارها که هنری عام و مردمی هستند با مخاطبینش رابطه تعاملی دارد که در محیطی باید از یک سو تماشاگر فرهنگ و باورها و عقاید مردم آن شهر باشد و از سوی دیگر هماهنگ با معماری همان جامعه باشد، که در غیر اینصورت رسالت و کارکرد واقعی خود دور مانده است. در میان جامعه شناسی هنر نیز تلاش می کند دریچه بدیع برای نقد آثار هنری را رو به سوی مخاطبان بگشاید که معنای آثار هنری تنها در خور اثر هنری نمی گنجد، بلکه به محیط و مخاطبش نیز ارتباط دارد، اسرار پنهان و آشکار زوایای آثار هنری با پدیده های اجتماعی ارزیابی می کند، آنها را تائید یا تکذیب می کند ولی بی طرف است صرفاً تفسیر می کند، تا هنر جایگاه واقعی خود را پیدا کند با بکارگیری این علم (جامعه شناسی) و هنر (گرافیک محیطی) در ساختار شهر باعث ارتقای کیفی دیوارنگاری و ساخت و سازهای نظام یافته و هدفمند می گردد برای رهایی از کنش ها و درگیری های زندگی شهری چاره ای نیست جز ایجاد آرامش و تلطیف کردن فضای شهری.

منابع و ماخذ

آژند ، یعقوب، (۱۳۸۲) «سنت دیوارنگاری در ایران بعد از اسلام (سده سوم تا دهم هجری)» فصلنامه هنر تا ٦٠ تابستان ۷۲-۸۲.

اسدالهی، مصطفی (۱۳۸۹)، ماهنامه تخصصی منظر (۷) ص ۷۰-۷۱.

انصاری

آغداشلو، آیدین، خسروجردی، حسین و دیگران. ۱۳۷۸. «تأثیر جنگ در نقاشی معاصر ایران»، فصلنامه طاووس، ۲: ۲۷-۳۳

بیجاری، مژگان، سحر، کبیر، ۱۳۸۷، «کاربرد رنگ در شهر» نماد گلستان، ۸ پائیز : ٥١-٤٩.

پاکزاد، جهانشاه ۱۳۹۰. «نقش طراحی شهری در نقاشی های شهر (گفت و گو)» چرخه، هنرمند، ۳۹، پائیز: ۷۹-۸۳.

پور جعفر، محمدرضا، ۱۳۹۲، «شهر زیبا آرمان های مشترک دیوارنگاری و طراحی شهری» فصلنامه پژوهش هنر. ۱: ۳۹-٤١.

حق شناس، مهدی (۱۳۹۰) بررسی نقوش انسانی و کاربرد آن در گرافیک محیطی تهران، دانشگاه هنر، ۱۳۹۰: ص ۸۵

رحیم دخت خرم، ۱۳۸۷، «پیاده راه به مثابه یک فضای شهری مطلوب» ماهنامه بین المللی راه و ساختمان. ٦٢، مهر: ٦٩-۷۹.

زنگی، بهنام، حسنوند، محمد کاظم، (۱۳۸٤)، «نقاشی و نقاشان دوره قاجار»

زنگی، بهنام (۱۳۹۲) «بررسی موقعیت اجتماعی نقاشی، پس از انقلاب در ایران (با

زنگی، بهنام، (۱۳۹۵)، «جامعه شناسی دیوارنگاری معاصر ایران» نشر پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

رویکرد جامعه شناسی پی یر بورریو» فصلنامه علمی پژوهشی نگره: ٢٤.

عربشاهی، مسعود، ۱۳۷۸، «نقش برجسته و نقاشی» ، هنرهای تجسمی، ٦٠، تابستان و پائیز: ١٤٥-١٤٠.

عبدالحسنی، امیر، ۱۳۸۵، «گرافیک محیطی تصویر جامعه»، هنرهای تجسمی، ٢٤، فروردین: ۷۱-٦٨

علی آبادی، صادقی، صدف، (۱۳۱۹). «دیوارنگاری در معماری ایران» ، گزارش . ٦٥-٦٤، بهار و تابستان: ۲۱-١٦.

کفشچیان مقدم، اصغر (۱۳۸۳). «بررسی ویژگی های نقاشی دیواری»، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲٦. تهران

کفشچیان مقدم، اصغر (۱۳۹۲)، «مجموعه مقالات دیوارنگاری شهری: ناشر هنر معماری قرن بـه سـفارش سـازمان زیباسازی شهرداری.

کفشچیان مقدم، اصغر و رویا، سمیرا (۱۳۸۷) «بررسی دیوارنگاری معاصر تهران»، نظریه هنرهای زیبا

کاشفی، جلال الدین. ۱۳٦۵. «بازتاب مکاتب غربی در آثار هنرمندان ایرانی» فصلنامه هنر، ۱۲، پائیز: ۱۱۵-٦٦.

کمالی، علیرضا، (۱۳۸۱) «بررسی تاریخچه دیوارنگاری در ایران» تهران، نشر زهره

دو وینیو، ژان، ۱۳۹۵، جامعه شناسی هنر، ترجمه مهدی سبحانی، تهران: نشر مرکزی.